

Reet Valing: "Räige liberaalsus ei toimi."

Vabaturuusku Euroopa: moraal sunniviisil?

Reet Valing

Maailmas, kus turg määrab inimese tegutsemise piirid ja suuna, ei ole sotsiaaleetikal kohta, tõdeb Helsingi ülikooli sotsiaaleetika professor Jaana Hallamaa.

Valgustusajast pärit ja praeguseni valitseva arusaama järgi muutub maailm üha paremaks kohaks, kus elada: teaduse abil saab inimene teateid tegelikusest ja nende teadmiste abil muudab ta keskkonda, ühiskonda ja ka iseennast; ajalugu on lugu inimese arengust ja vabanemisest. Selle nn arenguideoлогия kohaselt võtab inimene ise ajaloo oma kontrolli alla, määrab selle suunad ja kujundab ajaloo sisu. Iseseisev inimene on vaba nii looduse seatud materiaalistest piirangutest kui ka traditsioonilistest vaimsetest, religioossetest piirangutest.

Arenguideaali kuulub poliitiline unelm ühiskonnast, mis tagab kõigile inimväärse elu, nii poliitilised ja sotsiaalsed õigused ning vabadused kui ka piisava sisetuleku. Meie aja paradoks on selles, et kuigi modernses Lääne-Euroopas tundub see ideaal olevat ka tõeks saanud, kaob ta samas käest, muutudes reaalsuses võimatuks. Heaoluühiskond on kriisis – majanduslikus, poliitilises, moraalses. Heaoluühiskonna ülalpidamine on kulukas. Kerkitab küsimus: kas soovime nii rasket maksukoormat kanda?

Postmodernistlikus maailmas on taheldatav surma, eetilise pluralismi ja väärtuste muutumine juhuslikeks mõisteteks. Igaüks valitseb vaid iseennast ja kujundab oma elu enda soovi järgi. On loobunud mõtlemast, et kõigil inimestel on ühisosa, et ühiskonna toimimist juhivad ühised eesmärgid. Ent siiski on midagi püsivat – vaba turumajandus. Turumajanduse nõksud selgeks saanul on võimalus rikastuda, ebaõnnestunute osaks jääb enesehaletsus.

Turumajandus ja ilmaennustus

Jaana Hallamaa võrdleb turumajandust ilmaga, mis mõjutab inimlikku tegutsemist kõige mõeldavamates vormides ("Kristluse lugu ja euroopalik sotsiaaleetika"). Samuti kui ilma, ei saa ka turumajandust juhtida – selle mõjudega võib vaid kohaneda. Majandusteadlaste (vrd meteoroloogide) ennustuste täppilangemisest sõltub rahvamajanduse, firmade ja üksikisikute ellujäämine turu tõmbetuultes. Turumajandus pakub uue võimaluse struktureerida inimese elu. Sarnaselt ristiusuga sisaldab see visiooni inimliku elu olemusest, tegutsemise

eesmärkidest, ühiskonna eeldustest ja ka sellest, kuidas suhtuda kurja (kuri = turu kõikumine ja selle globaalsed mõjud).

Uusliberaalsus on läinud moodi ja võitnud uusi toetajaid, sest Euroopas väheneb poliitiline toetus solidaarsuse ja ühtlustava õigluse ideaalile. Tähelepanu vääriv seik: majanduslikus surutises olevad elanikerühmad ei tõuse enam barrikaadidele, vaid vajuvad üha sügavamale poliitilisse ükskõiksusse. Oluline on seegi, et segmenteerunud demokraatias, kus igamees ajab eelitatavalt vaid oma asja, tehes seda võimalikult edukalt ja oma huve silmas pidades, annab see poliitiliselt apaatselle inimesele hea võimaluse nurka tõmbuda. Apaatsuse laia levikut soodustab ühtlustamisel ja õiglasel jaotamisel põhineva ühiskonnapoliitika tagajärjel tekkinud arusaam, et töötu olla on alati mugavam, kui kellast kellani rügada. Sageli on sotsiaalabi suurem kui võimalik töötasu, seega saab kõike ja kõiki katvast sotsiaalist tegelikult kestva suurtöötuse allikas (vrd näiteks kolm autot ühe Narva ametlikult töötu peres).

Kui ilmalik on õieti Euroopa?

Postmodernistlikus ühiskonnas ilmneb üllatavaid religioossuse elavnemise märke (vabaturuusk; kaubanduskeskus kui kirik). Kas Euroopa on ikka nii ilmalik, kui väidetakse, esitab Jaana Hallamaa retoorilise küsimuse. Traditsioonilised mõttemallid mõjutavad eurooplase võimet näha iseennast, oma tegusid, kohta maailmas ja elus. Kas religioosne traditsioon elab euroopalikus keskkonnas edasi sellisel kujul, mida me ei tunne või ei taha seda endale tunnistada? Euroopaliku malli kohaselt on meie kultuur arenenud sageli üksteisele vastukaivatest väärtustest, mistõttu kultuuriline põhi on dünaamiline ja ekspansiivne. Euroopa eelistab olla väga mitmekesine. Selle asemel, et segavad ja rahutust tekitavad osised julmalt kõrvale heita, võtab ta konflikte toonud asjad vastu, sulatab ümber ja hakkab kasutama.

Kristliku traditsiooni järgi moodustab tõeliselt kõigi jaoks samase ühesuse, ja moraal on selle tõene omadus, mistõttu õige/vale ei sõltu inimese suhtumisest, arvamusest või vaatevinklist. Inimesed on moraalselt vastutavad ja jumala looduina üheväärsed. Seetõttu vastutavad nad teiste omasuguste heaolu eest. Inimene ei saa elada hästi, olla õnnelik, olemata sealjuures moraalne. Siit probleemid seoses heaoluühiskonnaga, sest selle legitimiisuse ja motiivatsiooni kriis väljendab ühtlasi religiooni kriisi Euroopas. Solženitsõni ja Dostojevski järgi kannatab vene rahvas selle nimel, et Lääne-Euroopa saaks jälle aru kristlikest väärtustest: kannatuste kaudu, mida elab üle valitud rahvas, saavutatakse taas üleilmne lunastus.

Kolmanda aastatuhande algus tõi esile kriisi suhetes teiste religioonidega. Islamiga kooselatud aastasadajad on segregatsioonipoliitikat vaid süvendanud, mõlemapoolselt.

Islam mõjutab inimese kogu elu ja elamise vorme, seetõttu on poliitika islamist lahutamatu. Kristlikes maades on poliitika ja usk eraldi. Antiikse metafüüsika tulemina sündinud hierarhilises maailmamudelil on kõik vajalikud, omal moel – seni, kuni nad täidavad ülesandeid, mis neile on määratud ja milleks nad on kõlblikud. Ka kõige tipus asuva isiku tegevus on pärsitud, kui keegi allpool pole kohal ega täida oma ülesan-

deid. Igaühe kohus on tagada, et organisatsioonilises laabuks. Seetõttu ühiskond garanteerib, et kõik saavad oma miinimumelatis kätte. See on katoliku kiriku sotsiaalmudel ja aadliühiskonna kestmise alusmõte: isiksuse omadused ei võimalda lahkuda oma ühiskonnaklassist.

Kristluse mõjusfääris olnud ühiskonnad on olnud väga kaua aega sotsiaalselt staatilised. Selle asemel, et kirik mõjutaks vaesuse leevendamist, on tal aastasadu olnud pigem majanduslike erinevustele rõhuasetaja roll ning varanduse ja rikkuse kaitsja maine. Vaesed ja rõhutud pole saanud tõiust oma õiguste kaitsele. Kristlus pole tegutsenud ühiskondlikku õiglust nõudva institutsioonina, seda mitmel põhjusel. Algaastatel usuti Jumala riigi kiirese saabumisse. Apostel Pauluse sõnum kinnitas mõtet, et inimesed olgu rahul oma ühiskondliku ja varandusliku positsiooniga – ees olevat aega Kristuse teise tulemiseni on mõttetu raisata kadumisele mõeldud maailma muutmisele. Asjatu ja arutu on sekeldada poliitilistes võitlustes.

Leidub viiteid, et Paulus oli teadlik orjade, naiste ja meeste erineva positsiooni põhjustest, kuid eelistas kutsuda üles kulutama oma energiat evangeeliumi kuulutamisele, mitte ühiskondlikeks ümberkorraldusteks. Kiriku ajaloos domineerib passiivsusele kutsuv lähenemine. Maapealse viletsuse vastukaaluks on pakutud aina sõnumit hauatagusest elust, kus pühitakse kõik valatud pisarad. On väidetud, et kristlikku kannatuslugu elavad konkreetset läbi – ehkki mõnevõrra ilmalikumal vormis – need lapsevanemad, kes rüüavad, nõnda et küüsi pole vaja lõigata, oma laste parema elu nimel.

Tuleviku tunnetuseta, mineviku mõistmiseta

Õnnetu olemine ei nõua ponnistusi. Õnnetu ei saa, ei oska, ei suuda teha vaimset tööd (küll võis ta ehk kunagi teha füüsilist tööd). Õnn nõuab pingutust. Kadunud on mõtteviis, mis võimaldas kannatuse talumist ja ka ohverdumist käsitada kui suhteliselt meeldivaid ja võimalik et ka sobilikke mooduseid enese teostuseks.

21. sajandi naudingu- ja õnnefilosoofial põhineva mõtlemise muutuse tagajärjel teadvustavad inimesed, et tulevikult pole mõtet midagi oodata, kõik

ootused ja lootused tuleb realiseerida kohe. Ilmekalt tuleb see esile kulutamise kultuuris. Tuleviku tarvis säästmise asemel otsitakse kramplikult naudinguhetki praeguses hetkes. Põhjus: elamusi saab ise valida, tuleviku kohta ja tuleviku üle puudub isiklik kontroll. Tuleviku ei ole mõtet investeerida, sest inimese väärtus väheneb kiiresti, eriti tööturul. Juba tehakse juttu tulevikutunnetuseta noortest – s.o mineviku mõistmisest ja tulevikutunnetuseta noortest.

Kui kaob ühiskonda koos hoidev käsitlus, mille järgi kõik inimesed on olemuselt ühenäolised, neil on teovõimele vaatamata sama väärtus inimestena, muutuvad nn tootmiskõlbamatud (haiged, vanad) majanduslikus mõttes probleemiks. Majandusliku liberalismi põhimõtte nõuab, et igaüks hoolitsegu enda eest: ühiskond tagab seadustega kõigile sarnased õigused arenguks – oma asi, kas oskad neid vabadusi kasutada ja edukas olla. Rääge liberaalsus siiski ei toimi. Arukam on garanteerida ühiskonna tugi ja vastutus kõigile inimestele, nende oskustest ja ponnistustest sõltumata, sest see tuleb odavam kui ühel või teisel põhjusel ühiskonnast eemaldumine.

Vaeste solidaarsus rikaste suhtes

Pidades silmas heaoluriigi tulevikku, räägitakse rikaste solidaarsuse otsasaamisest. Aga vaeste solidaarsus rikaste suhtes? Mis juhtub, kui jõukamad ei toeta enam rataste vahele jäänuid, küsib Jaana Hallamaa. Vaesed tunnevad sama kaasvastutust kui rikkad: kuni neil jätkub kindlustunnet abisaamisest, on nad solidaarsed korradele. Kui aga vaeste lojaalsus hävitatakse, kui kaovad kõlbelise autonoomia sisemised normid, tuleb moraalil hakata üleval hoidma sunniviisil, vägivallega. Solidaarsuse tagamine, sotsiaalse vastutuse kandmine on lõppkokkuvõttes kasulikum kui valve- ja turvasüsteemide jmt barjääride ülalpidamine/püstistamine. Solidaarsuse tagamine seostub luterliku käsitusega moraalsetest sunnivahenditest. Eesmärk on üks: hoida ära kõige halvemat. Kui ilmalik see meie postmodernistlik maailm õieti on?